

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-340-9>

УДК 352.9:336.025

СОРОКА Віталій

Національного університету «Чернігівська політехніка»

<https://orcid.org/0009-0002-5215-7715>e-mail: vitalii.soroka10@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ МЕХАНІЗМІВ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ

У статті здійснено аналіз особливостей і проблем формування фінансових механізмів розвитку територіальних громад України в умовах децентралізації. Виокремлено основні нормативно-правові акти, що визначають засади місцевого бюджетування та оподаткування, а також висвітлено чинники, які перешкоджають досягненню фінансової самодостатності громад. Окреслено роль міжбюджетних трансфертів, локальних податків і зборів, інвестицій та державно-приватного партнерства в забезпеченні сталого розвитку територій. Наголошено на важливості розширення дохідної бази місцевих бюджетів, удосконалення механізмів фінансового планування й підвищення рівня професійних компетенцій кадрів. Звернуто увагу на низьку інвестиційну привабливість громад, недосконалість законодавчого середовища та брак обізнаності щодо можливостей міжнародного фінансування, що зумовлює необхідність реформування фінансових інструментів на місцевому рівні. Результати дослідження можуть стати підґрунтям для подальших наукових пошуків у напрямі розбудови ефективних фінансових механізмів місцевого самоврядування та сприятимуть підвищенню фінансової стійкості та конкурентоспроможності територіальних громад України.

Ключові слова: територіальні громади, фінансові механізми, місцевий бюджет, децентралізація, міжбюджетні трансферти, інвестиції.

SOROKA Vitalii

National University Chernihiv Polytechnic

FEATURES AND CHALLENGES OF FORMING FINANCIAL MECHANISMS FOR THE DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES IN UKRAINE

The article explores the features and challenges of forming financial mechanisms for the development of territorial communities in Ukraine. The study analyzes the legislative framework regulating financial activities of local communities, evaluates the efficiency of financial resource utilization, and examines opportunities for attracting additional funding sources. The research identifies key obstacles to achieving financial self-sufficiency for territorial communities and proposes strategies for overcoming them.

The research highlights the legal framework governing financial mechanisms, including the Budget Code of Ukraine, the Law on Local Self-Government, and the Law on Voluntary Association of Territorial Communities.

A critical challenge for communities is the effective use of financial resources. The study identifies inefficiencies in budget planning, lack of transparency in expenditures, and limited access to alternative financing, such as investments and public-private partnerships. Addressing these issues requires expanding the local tax base, enhancing financial literacy among local officials, promoting public-private cooperation, and increasing citizen engagement in budgetary processes.

The findings suggest that improving financial mechanisms will enhance the sustainability of territorial communities and contribute to balanced regional development. Strengthening financial autonomy through strategic reforms is essential for ensuring economic resilience and sustainable growth of Ukrainian communities.

Keywords: territorial communities, financial mechanisms, local budget, decentralization, interbudgetary transfers, investments.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Формування ефективних фінансових механізмів розвитку територіальних громад є важливим фактором забезпечення сталого розвитку регіонів України. У процесі децентралізації значно змінилася структура місцевих фінансів, що потребує подальшого аналізу та вдосконалення. Незважаючи на позитивні результати бюджетної децентралізації, громади стикаються з низкою проблем, які ускладнюють їх фінансову незалежність.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед дослідників, які займалися проблематикою фінансового забезпечення територіальних громад, можна виділити наступних: Луніна І.О. [1], Кириленко О.П. [2], Варцаба В.І. [3], Демченко О. [4], Коваль В. [5], Дуб А. [6], Сторонянська І., Пелехатий А. [7], Патицька Х. [8], Джурик Х. [9], Возняк Г. В., Капленко Г. В. [10]. Дослідження вказаних авторів охоплюють широкий спектр питань, пов'язаних із формуванням та розвитком фінансових механізмів територіальних громад. Зокрема, увага приділяється механізмам бюджетного забезпечення місцевого самоврядування та фінансовій децентралізації [1], питанням фінансової стійкості громад та необхідності ефективного управління фінансовими ресурсами [2]. Значний акцент робиться на проблемах фінансового забезпечення територіальних громад та пошуку альтернативних джерел фінансування, таких як гранти та міжнародна фінансова допомога [3].

Аналізуються також фінансові інструменти розвитку територіальних громад, включаючи механізми субвенцій та інвестиційних проєктів, а також їх вплив на соціально-економічний розвиток регіонів [4]. Розглядаються шляхи зміцнення фінансової самодостатності територіальних громад через розширення адміністрування місцевих податків і зборів [5]. Крім того, вивчаються механізми державної фінансової підтримки, такі як субвенції на соціально-економічний розвиток та кошти Державного фонду регіонального розвитку [6]. Таким чином, проведені дослідження заклали основу для подальшого вивчення ефективності формування та реалізації фінансових механізмів розвитку територіальних громад в умовах децентралізації.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

Попри численні дослідження фінансових механізмів розвитку територіальних громад, залишається невирішеними питання, що потребують додаткового аналізу. Зокрема, недостатньо вивченими залишаються питання ефективності існуючих механізмів розподілу міжбюджетних трансфертів, оптимізації місцевих податків та зборів, а також впливу державної політики на фінансову самодостатність громад. Також бракує комплексного підходу до залучення альтернативних джерел фінансування, зокрема інвестицій, міжнародної технічної допомоги та державно-приватного партнерства.

Додатково, не розглянуто механізми мінімізації ризиків фінансової нестабільності в умовах зовнішньоекономічних викликів, війни, та кризових явищ. Важливим напрямом досліджень є розробка ефективних фінансових стратегій для громад із різним рівнем економічного розвитку та пошук оптимальних моделей управління фінансовими ресурсами на місцевому рівні.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є аналіз особливостей та проблем формування фінансових механізмів розвитку територіальних громад України, а також розробка рекомендацій щодо їх удосконалення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Фінансова діяльність територіальних громад в Україні регулюється комплексом законодавчих актів, що визначають принципи формування місцевих бюджетів, механізми міжбюджетних трансфертів та можливості залучення додаткових джерел фінансування. Зокрема, Бюджетний кодекс України [11] встановлює загальні принципи бюджетного процесу, визначаючи структуру місцевих бюджетів, порядок їх наповнення та витрачання коштів. Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні" [12] закріплює фінансові права органів місцевого самоврядування, визначаючи їхню відповідальність у сфері управління бюджетними ресурсами.

Разом із тим, Закон України "Про добровільне об'єднання територіальних громад" [13] окреслює механізми формування бюджетної бази новостворених громад, що є важливим у контексті децентралізації. Водночас, Закон України "Про співробітництво територіальних громад" [14] спрямований на розширення фінансових можливостей громад шляхом об'єднання їхніх ресурсів для реалізації спільних проєктів. Важливу роль відіграє і Податковий кодекс України [15], який встановлює порядок справляння місцевих податків і зборів, що є одним із основних джерел доходів місцевих бюджетів.

Попри чітке нормативне регулювання, практика застосування цих законодавчих актів виявляє низку проблем. Серед основних можна виділити недостатню гнучкість бюджетного процесу, що обмежує можливості територіальних громад у плануванні фінансової діяльності. Також значним викликом залишається нерівномірний розподіл фінансових ресурсів між громадами, що зумовлено різним рівнем економічного розвитку регіонів. Аналізуючи міжбюджетні трансфerti, дослідники зазначають, що значна частина громад залишається залежною від державних дотацій, що ускладнює їх фінансову самостійність [6].

Як зазначає Демченко О. [4], місцеві бюджети значною мірою залежать від податкових надходжень, проте їх адміністрування потребує вдосконалення. Водночас, проблема фінансування капітальних витрат територіальних громад залишається відкритою, оскільки власні надходження часто не покривають потреб розвитку. У цьому контексті Возняк Г., Коваль В. [5] наголошують на необхідності розширення можливостей для залучення інвестицій та розвитку державно-приватного партнерства.

Дослідження також акцентують увагу на важливості використання міжнародних грантів та програм фінансової підтримки як інструменту зміцнення фінансової спроможності громад [6]. Проте доступ до таких джерел залишається обмеженим через складні бюрократичні процедури та недостатню обізнаність органів місцевого самоврядування про можливості залучення міжнародного фінансування. Сторонянська І., Пелехатий А. [7] звертають увагу на те, що недостатній рівень фінансової грамотності місцевих управлінців є однією з головних перешкод для ефективного використання наявних фінансових ресурсів. Тому важливим напрямом є підвищення рівня кваліфікації фахівців, відповідальних за управління місцевими фінансами.

Крім зазначених проблем, територіальні громади стикаються з труднощами у прогнозуванні доходів та видатків. Економічні коливання та зміни у податковій політиці впливають на стабільність фінансування місцевих бюджетів. Як зазначає Дуб А. [6], нестабільність законодавчого середовища суттєво ускладнює довгострокове планування фінансової політики громад. Водночас, Возняк Г. В., Капленко Г. В., Коваль В. М.

[10] підкреслюють значущість прозорого управління бюджетними коштами, що є ключовим фактором залучення громадськості до процесів ухвалення фінансових рішень.

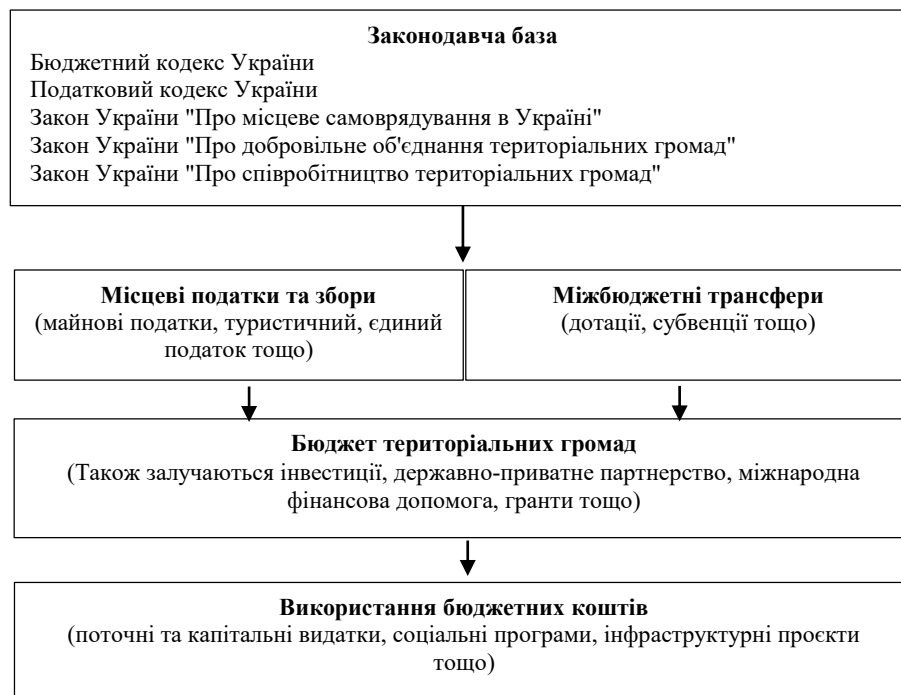

Рис.1. Теоретичний конструкт фінансових механізмів розвитку територіальних громад в Україні
Джерело: побудовано автором на основі [4,6,7,10]

Ще одним викликом є ефективність використання бюджетних коштів. Часто значна частина місцевих бюджетів спрямовується на покриття поточних витрат, таких як заробітна плата працівників державного сектору та комунальні послуги, що зменшує можливості для фінансування розвитку громад. У цьому контексті важливою є оптимізація бюджетних витрат та підвищення ефективності фінансового планування на місцевому рівні.

Крім того, низька інвестиційна привабливість багатьох громад є перешкодою для їхнього сталого розвитку. Відсутність належної інфраструктури, нестабільність нормативно-правового середовища та складність у залученні приватних інвесторів є факторами, що стримують економічне зростання територій. Як зазначає Патицька Х. [8], вирішення цих проблем можливе шляхом запровадження стимулюючої інвестиційної політики на рівні громад.

Таким чином, удосконалення фінансових механізмів територіальних громад має включати комплексні заходи, зокрема реформування міжбюджетних трансфертів, посилення податкової автономії громад, стимулювання залучення інвестицій та вдосконалення механізмів управління бюджетними ресурсами. Важливим також є розвиток фінансової грамотності представників місцевого самоврядування для підвищення ефективності управління фінансами громад.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

У результаті проведеного дослідження встановлено, що формування фінансових механізмів розвитку територіальних громад в Україні наразі перебуває на етапі структурних змін, зумовлених бюджетною децентралізацією та впровадженням нових підходів до управління місцевими фінансами. Виявлено, що громади досі зберігають високу залежність від державних дотацій, що обмежує їхню автономію та перешкоджає виваженому плануванню капітальних інвестицій і реалізації довгострокових проектів розвитку. Водночас низька інвестиційна привабливість територій, обмеженість доступу до міжнародних грантових програм, бюрократичні перепони й нестабільність економічного середовища ускладнюють процес зміцнення фінансової самостійності місцевих органів влади. Рівень фінансової грамотності управлінського персоналу також відіграє значну роль: брак належного фахового потенціалу нерідко призводить до неефективного використання і розподілу коштів, а також уповільнює запровадження нових інструментів фінансування.

Подолання окреслених проблем потребує комплексних заходів, які мають охоплювати модернізацію системи міжбюджетних трансфертів, розширення податкової бази та впровадження прозорих механізмів управління бюджетними видатками. Розбудова ефективної інвестиційної політики та розвиток державно-приватного партнерства сприятимуть посиленню економічного потенціалу громад, водночас підвищуючи

рівень їхньої фінансової стійкості. Важливим напрямом залишатиметься професіоналізація кадрів: розробка навчальних програм для працівників органів місцевого самоврядування щодо бюджетного планування, інвестиційного менеджменту та адміністрування податків і зборів здатна суттєво пришвидшити реформування фінансових механізмів на місцевому рівні. Перспективними завданнями для подальших досліджень є детальний аналіз фінансових ризиків територіальних громад, пошук нових методів удосконалення бюджетного процесу, оцінювання дієвості чинних нормативно-правових регуляторів та формування рекомендацій щодо їх адаптації до динамічних умов розвитку регіональної економіки. Такий комплексний підхід дозволить не лише виявити стратегічні напрями підвищення фінансової самодостатності громад, а й створити підґрунтя для системного розв'язання викликів, із якими стикається місцеве самоврядування на шляху до сталого розвитку.

Література

1. Луніна І. О., Бондарук Т. Г. Публічні фінанси та міжбюджетні відносини: навч. посіб. Київ: ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2019. 304 с. https://fpk.in.ua/images/biblioteka/3bac_finan/Lunina-Bondaruk-Publichni-finansy.pdf
2. Кириленко О., Малиняк Б., Письменний В., Горин В. та ін. Управління фінансами територіальних громад: теорія і практика ; за заг. ред. О. Кириленко. Тернопіль: Економічна думка, 2019. 280 с. http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/46227/1/Monogr_Kyrylenko_2019.pdf
3. Фінансове забезпечення регіонального розвитку в умовах децентралізаційних та євроінтеграційних процесів: колективна монографія / за заг. ред. д.е.н., доц. Варцаби В.І. – Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2018. – 431 с. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/30155/3/%D0%92%D0%B0%D1%80%D1%86%D0%B0%D0%B1%D0%B0.pdf>
4. Демченко О. Фінансові інструменти розвитку територіальних громад. Економіка та суспільство, 2021 (27). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-27-6>
5. Возняк Г., Коваль В. Механізми зміцнення фінансової самодостатності територіальних громад в умовах нестабільності: практичні аспекти. Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2023. 1, 33 (Apr. 2023), 61–69. DOI: <https://doi.org/10.29038/2786-4618-2023-01-61-69>.
6. Дуб А. Фінансові механізми державної підтримки соціально-економічного розвитку об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації. Проблеми економіки. 2019. №1. С. 52-58. <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2019-1-52-58>
7. Сторонянська І., Пелехатий А. Фінансове забезпечення розвитку сільських територіальних громад: монографія / Ірина Сторонянська, Андрій Пелехатий. – Львів: ДУ «ІРД імені М. І. Долишнього НАН України», 2014. – 190 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»). URL: <https://ird.gov.ua/irdp/p20140703.pdf>
8. Патицька Х. Фінансово-економічний потенціал територіальних громад: механізми функціонування та активізації: монографія / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України». Львів, 2019. 209 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»). URL: <https://ird.gov.ua/irdp/p20190007.pdf>
9. Джурик Х. Фінанси територіальних громад України: стратегічне планування та управління: дис. ... канд. екон. наук. – Львів: НУ "Львівська політехніка", 2022. – 210 с.
10. Возняк Г. В., Капленко Г. В., Коваль В. М. Децентралізація як основа зміцнення фінансової самодостатності та розвитку територіальних громад. Економіка та суспільство. 2022. № 42. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-24>
11. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
12. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>
13. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 05.02.2015 № 157-19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19>
14. Про співробітництво територіальних громад : Закон України від 17.06.2014 № 1508-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18>
15. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

References

1. Lunina I. O., Bondaruk T. H. Publichni finansy ta mizhbiudzhetni vidnosyny: navch. posib. Kyiv: DP «Inform.-analit. ahentstvo», 2019. 304 s. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/3bac_finan/Lunina-Bondaruk-Publichni-finansy.pdf
2. Kyrylenko O., Malyniak B., Pysmennyi V., Horyn V., et al. Upravlinnia finansamy terytorialnykh hromad: teoriia i praktyka ; za zah. red. O. Kyrylenko. Ternopil: Ekonomichna dumka, 2019. 280 s. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/46227/1/Monogr_Kyrylenko_2019.pdf

3. Finansove zabezpechennia rehionalnoho rozvytku v umovakh detsentralizatsiinykh ta yevrointehratsiinykh protsesiv: kolektyvna monohrafiia / za zah. red. d.e.n., dots. Vartsaby V. I. Uzhhorod: Vydavnytstvo UzhNU «Hoverla», 2018. 431 s. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/30155/3/%D0%92%D0%B0%D1%80%D1%86%D0%B0%D0%B1%D0%B0.pdf>
4. Demchenko O. Finansovi instrumenty rozvytku terytorialnykh hromad. *Ekonomika ta suspilstvo*, 2021 (27). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-27-6>
5. Vozniak H., Koval V. Mekhanizmy zmitsnennia finansovoi samodostatnosti terytorialnykh hromad v umovakh nestabilnosti: praktichni aspekty. *Ekonomichniy chasopys Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*. 2023. 1, 33 (Apr. 2023), 61–69. DOI: <https://doi.org/10.29038/2786-4618-2023-01-61-69>
6. Dub A. Finansovi mekhanizmy derzhavnoi pidtrymky sotsialno-ekonomichnoho rozvytku obiednanykh terytorialnykh hromad v umovakh detsentralizatsii. *Problemy ekonomiky*. 2019. №1. S. 52–58. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2019-1-52-58>
7. Storonianska I., Pelekhatyi A. Finansove zabezpechennia rozvytku silskykh terytorialnykh hromad: monohrafiia / Iryna Storonianska, Andrii Pelekhatyi. Lviv: DU «IRD imeni M. I. Dolishnoho NAN Ukrainy», 2014. 190 s. (Seriia «Problemy rehionalnoho rozvytku»). URL: <https://ird.gov.ua/irdp/p20140703.pdf>
8. Patytska Kh. Finansovo-ekonomichniy potentsial terytorialnykh hromad: mekhanizmy funktsionuvannia ta aktyvizatsii: monohrafiia / DU «Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M. I. Dolishnoho NAN Ukrainy». Lviv, 2019. 209 s. (Seriia «Problemy rehionalnoho rozvytku»). URL: <https://ird.gov.ua/irdp/p20190007.pdf>
9. Dzhuryk Kh. Finansy terytorialnykh hromad Ukrainy: stratehichne planuvannia ta upravlinnia: dys. ... kand. ekon. nauk. – Lviv: NU "Lvivska politekhnika", 2022. – 210 s.
10. Vozniak H. V., Kaplenko H. V., Koval V. M. Detsentralizatsiia yak osnova zmitsnennia finansovoi samodostatnosti ta rozvytku terytorialnykh hromad. *Ekonomika ta suspilstvo*. 2022. № 42. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-24>
11. Biudzhetni kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
12. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 21.05.1997 № 280/97-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>
13. Pro dobrovilne obiednannia terytorialnykh hromad: Zakon Ukrainy vid 05.02.2015 № 157-19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19>
14. Pro spivrobitnytstvo terytorialnykh hromad: Zakon Ukrainy vid 17.06.2014 № 1508-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18>
15. Podatkovi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>